

Monumentnummer*: 531718

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijksmonument
Inschrijving register* 30 januari 2015
Kadaster deel/nr 82973/83

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Culemborg Culemborg Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Culemborg Werk aan het Spoel

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Culemborg L 533

Omschrijving**

Cluster 503.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

KOGELPOORT / RESTANT SCHIETBAAN, als onderdeel van een ten behoeve van de oefening van militairen ingericht schietterrein. Een paraat leger vergde onder meer een geoefende infanterie en artillerie. Om de paraatheid op peil te brengen en / of te houden zijn op vele plaatsen in het land schietbanen aangelegd. Ze zijn op historische topografische kaarten soms expliciet als zodanig vermeld, onder meer ten noordwesten van Arnhem, bij Amersfoort en op een aantal plaatsen in het duingebied (o.m. bij Bloemendaal). Op deze laatste locatie is zelfs de kogelvanger aangeduid. Een kogelvanger is een muur of een andere voorziening die kogels die het doel niet hebben geraakt, opvangt. Kogelpoorten zijn vergelijkbare objecten, maar met een iets afwijkende bestemming: door kogelpoorten - voorzien van gaten - nauwkeurig op rij te plaatsen, konden afzwaaiers worden 'gevangen'. De meeste schietbanen zijn op kaart gezet in de vorm van een aantal min of meer evenwijdige stippellijnen en een vierkantje. Een voorbeeld is te zien op Bonneblad 1:25.000, no. 486, 1932 en/of 1938. Deze laat een schietbaan zien ten noorden van Fort Everdingen. Schietbanen maken deel uit van terreinen uitgerust met doelen voor oefening in het schieten met vuurwapens. Soms behoorden hier ook onderkomens voor materialen bij,

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

zoals schijvenloodsen voor schietschijven. De schietbaan bij het Werk aan het Spoel komt niet voor op de Bonnebladen, 1:25.000 en evenmin op een luchtfoto uit 1930 maar er bestaat wel een luchtfoto van uit 1945. Hierop is duidelijk te zien dat de - van noordoost naar zuidwest gerichte - baan uit twee evenwijdige 'doelen' bestaat van verschillende lengte en breedte. De noordwestelijke is de kortste en breedste (ca. 200 m lang) en de zuidoostelijke de langste en smalste (ca. 300 m lang). De luchtfoto laat behalve een aantal kogelpoorten en schietbanken ook een grote en een klein aardlichaam zien met schilddakvormige contouren: hierin werden kogels geabsorbeerd. Beide gaan aan de noordwestzijde vergezeld van gebouwde elementen: kogelpoorten. De kleinste kogelpoort is na de oorlog gehandhaafd; de twee aardlichamen en alle andere gebouwde elementen en aangelegde onderdelen zijn intergraal verwijderd en niet meer zichtbaar in het landschap, terwijl ook de plaatselijke verkaveling sterk is gewijzigd. (Er is ook wel gesuggereerd dat het gemetselde werk was geïncorporeerd in het aardlichaam.) De schietbaan zou dateren uit de mobilisatietijd 1939 en hij bleef - al dan niet in een onder de Duitse bezetter uitgebreide vorm - in gebruik tot aan het eind van de Tweede Wereldoorlog. De in baksteen en beton uitgevoerde kogelpoort behoort inmiddels tot een tamelijk zeldzaam bouwtype.

Omschrijving

KOGELPOORT / RESTANT SCHIETBAAN, als tamelijk zeldzaam en binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie bijna uniek relict van een voormalige inrichting voor schietoefeningen. Op enige afstand, zuidelijk van het Werk aan het Spoel, staat midden in het agrarisch land een kogelpoort. Het gaat om een omstreeks 7 meter hoge en brede, bakstenen constructie, met als basis een in de vorm van een omgekeerde letter W uitgevoerde, circa 2 m brede basis. Deze basis ligt aan de voet van twee segmentboogvormig eindigende openingen met daarboven een massieve, rechthoekige massa, die aan de noordzijde vlak is uitgevoerd en die aan de zuidzijde is versterkt met drie lisenen. De kogelpoort - althans de schietbaan waarvan hij deel uitmaakte - zou dateren van 1939; het werk was in 1945 nog intact. Het werk is vermoedelijk in meerdere fasen tot stand gebracht of ingrijpend hersteld, zoals blijkt uit het ruwe betonnen fundament en de toepassing van verschillende metselwerken. Op vele plaatsen zijn houten onderdelen herkenbaar in het metselwerk; het bouwwerk is grotendeels voorzien van een cementlaag.

Waardering

De KOGELPOORT / RESTANT SCHIETBAAN ten zuiden van het Werk aan het Spoel is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accessen (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw)

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1939 dat een zeldzaam voorbeeld is van een in hoofdzaak bakstenen bouwwerk dat diende als kogelpoort van een schietbaan.

* Ensemblewaarde als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het duidelijk herkenbaar de voormalige functie van kogelpoort als onderdeel van een schietbaan representeert.

* Het onderdeel is tamelijk zeldzaam omdat er weinig vergelijkbare bouwwerken uit dezelfde periode in deze vorm en in samenhang met andere militaire werken bewaard zijn gebleven.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard en laat zich als gebouwd element nog goed in het veld herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie